

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Mäntysaari, Mikko

Title: Säälstä sosiaalityössä

Year: 2007

Version:

Please cite the original version:

Mäntysaari, M. (28.8.2007). Säälstä sosiaalityössä. [Julkaisematon käsikirjoitus]

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Säälistä sosiaalityössä

Mikko Mäntysaari
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Miksi on niin, että säälin tunnetta pidetään ongelmallisena auttamisammattin yhteydessä? Näin, vaikka tunteiden kokemista ja ilmaisemista muuten jopa ikäänkuin edellytetään osana ammatillisuutta.

Keywords: Sosiaalityö, sääli, tunteiden hallinta, ammatillisuus

Onko sääli este auttamiselle

Syksyllä 2001 pitämälläni sosiaalityön peruskursilla keskusteltiin tunteiden merkityksessä auttamistyössä. Tuolloin tulin pyytäneeksi opiskelijoita kirjoittamaan lyhyen esseen siitä, mitä he ajattelevat säälistä otsakkeella ”minä säälijänä ja säälin kohteena eli säälittävänä”. Sääliä tunnettiin turhaan kärsimään joutuneita eläimiä kohtaan. Joku kirjoittajista muisti kokeneensa säälin tunteita sairastuneita ystäviään tai isovanhempiaan kohtaan. Tuolloin ajankohtaiset Afganistanin pommitukset herättivät sääliä. Varsin suuri osa kirjoittajista piti sääliä kuitenkin lähinnä sairautena tai jonakin kielteisenä.

Tästä johduin pohtimaan, miksi oikeastaan on niin, että säälin tunnetta pidetään niin ongelmallisena auttamisammattin yhteydessä, vaikka muuten tunteiden kokemiseen ja ilmaisemiseen suhtaudutaan hyvin sallivasti – jopa niin että niistä puhumista ikäänkuin edellytetään osana ammatillisuutta.

Auttamisammateissa pyritään tunteiden tietoiseen hallintaan. Tätä pidetään jotenkin itsestään selvästi myönteisenä tavoitteena. Tämän puheenvuoroni tarkoitus on koettaa katsoa asiaa kriittisesti: voimmeko päästä tunteiden hallintaan, ja onko edes pyrkimys siihen aina perusteltua. Ennenkaikkea: onko säälin tunne ammattilaisen kannalta nolo tapaus.

Tarkastelen tässä esseessä :

- Voidaanko sympatia, empatia, järki ja tunteet erottaa toisistaan? Miten tunnettyö oikein on mahdollista.
- Millainen on käsitys hyvästä ihmisestä sosiaalityössä.
- Mitä säälimättömyyden kasvu kertoo koko yhteiskunnasta.

Vaikka sosiaalityökirjallisuus korostaa tunteista puhumisen ja tunteiden nimeämisen tärkeyttä, ei asia säälin kohdalla ole yksinkertainen. Esimerkiksi Hepworth ja Larsenin sosiaalityön metodien oppikirja paneutuu tunteiden nimeämisen teemaan perusteellisesti jopa esittämällä aukeaman kokoisen luettelon erilaisista tunnetilojen nimistä (Hepworth & Larsen, 1990, 103-105). Luettelo ei kuitenkaan pidä sisällään sääliin liittyviä nimityksiä. Onko siis niin, että ammatillinen sosiaalityöntekijä ei tunne sääliä?

Sääli on sosiaalityön kannalta hankala asia. Perinteisesti sääli on ollut jotakin epäprofessionaalista, sosiaalityön filantropiseen menneisyyteen liittyvä tunne, josta ammattikunnan on syytä päästä eroon. Hyväntekeväisyys ja armeliaisuustyö on yksi modernin sosiaalityön juurista, ja sen katsottiin perustuvan myös auttajan säälin tunteisiin. Ammatillisen sosiaalityön syntyminen merkitsi eron tekemistä hyväntekeväisyyteen ja siten myös sääliin. Sosiaalityön klassikko Mary Richmond kirjassaan ”What is social casework” (Richmond,

1939, alkup. 1922)) tarkastelee sääliä auttamistyötä haittaavana elementtinä käyttäen esimerkkinään sokean kokemuksi. Näkönsä menettäneen kuntoutumiselle suurin este oli läheisten häneen kohdistama sääli. (Richmond, 1939, alkup. 1922, 161-162.) Sääliin perustuvan filantropian katsottiin olevan tehotonta auttamistyön yhteiskunnallisten päämäärien kannalta, mutta myös autettavan itsensä kannalta.

Halu erottautua perinteisestä armeliaisuustyöstä on yksi syy, miksi sosiaalityöprofession on perinteisesti suhtautunut kriittisesti sääliin. Toinen syy liittyy sosiaalityön omaan kehitykseen "auttamisen instituutiona". 1920-luvulta lähtien sosiaalityön asiakassuhdetta ryhdyttiin pitämään luonteeltaan terapeuttisena auttamissuhteena.

Tavallisin tapa puhua säälistä sosiaalityön yhteydessä on erottaa toisistaan empatian ja sympatian käsitteet. Empatia on ammatillista taitoa asettua autettavan henkilön tai ryhmän asemaan joko aiempaan omaan kokemukseen perustuen tai kuvittelemalla, miltä itsestä tuntuisi autettavan ihmisen asemassa. Empatian tunne on ymmärrystä toisen ihmisen tilanteesta, mutta toisin kuin sympatia se ei kuitenkaan perustu myötätuntoon tai sääliin. (esim. Psychosocialnetwork.org, 2002)

Sosiaalityöstä käytävässä keskustelussa empatia ja sääli pyritään erottamaan toisistaan mahdollisimman selvästi. Empatiaa pidetään professionaalise-
na ja hyväksyttävänä käytöksenä ja säälin katsotaan olevan haitallista sekä kohteelleen että työntekijälle. Se nöyryyttää molempia. Empatia eroaa sympatiasta siten, että sympatiaa osoittava ihminen tuntee itse samat tunteet kuin henkilö, jonka suhteen hän kokee sympatiaa. Sympatiaa kokeva jakaa ja osallistuu kanssaihminen tunteisiin. Säälin ja empatian erona katsotaan olevan, että säälivä ihminen asettuu säälin kohteen yläpuolelle – ja jo säälin käsite implikoi jonkintyyppistä ylemmyyttä säälivän taholta. (Keith-Lucas, 1985, 46)

Auttamistyötä tekevän tulisi siis osata erottaa omista tunteistaan sympatia ja empatia. Sympatia ei sosiaalityön oppikirjojen mukaan ole hyvä lähtökohta auttamistyölle. Tässä kirjallisuudessa oletetaan, että ihminen kykenee erottamaan toisistaan toisen ihmisen tunteiden ymmärtämisen ja

toisaalta myötäelämisen ja säälin tunteet. Vaikka tunteiden tarkka erittely ja valinta eri tunnetilojen välillä olisi mahdollista, voimme kysyä, *miksi* empatia on parempi tunnetila kuin myötätunto (compassion) tai sääli. Oppikirjavastaus on, että auttaa voi vain, jos ei eläydy liikaa autettavan asemaan. Jokainen auttamistyötä tehnyt, tai vaikkapa terveydenhuollossa potilaana ollut ymmärtää, että tässä on tietysti järkeä. Jos lääkäri paneutuisi myötäelämään jokaisen potilaan kaikki kivut, eivät hänen voimansa riittäisi parantamiseen. Samoin sosiaalityötä olisi vaikea tehdä, jos työntekijän voimavarat kuluisivat asiakkaan elämän myötäelämiseen.

Käsitys empatian keskeisestä merkityksestä sosiaalityön auttamisprosessissa perustuu muun muassa Carl Rogersin humanistiseen psykologiaan. Rogersin mukaan todellinen muutos terapiasuhteessa edellyttää toimivaa suhdetta terapeutin ja asiakkaan välillä. Hyvin toimiva suhde puolestaan mahdollistuu parhaiten, mikäli terapeutti on aidosti ja teeskentelemättä sitä mitä hän on, ja kykenee viestimään asiakkaalle, että hän ymmärtää asiakkaan tilanteen ja välittää hänestä ihmisenä. Jotta työntekijä voi saada syntymään toimivan asiakassuhteen, hänen on tunnettava ja ymmärrettävä itseään – ei vähiten omia tunteitaan. (Rogers, 1961, 33.)

Rogersin psykoterapeuttina hankkimat kokemukset löysivät vahvaa vastakaikua sosiaalityöntekijöiden keskuudessa.¹

Rogersin jälkeen Robert Carkhuff teki sarjan tutkimuksia, joissa tarkasteltiin auttamissuhteen eri ulottuvuuksia: empatiaa, konkreettisuutta, aitoutta, välittömyyttä ja konfrontaatiota (Carkhuff, 1969, 218.) Hänen mukaansa empatia on toimivan auttamissuhteen keskeinen ulottuvuus, varsinkin suhteen alkuvaiheissa. (Carkhuff, 1969, 173.)

Rogersin ja Carkhuffin tuloksista tuli sosiaalityön menetelmäoppikirjojen vakiokalustoa. Ro-

¹Rogers kertoo, että itse asiassa hän ei aluksi saanut juurikaan ymmärtämystä psykologien parissa, mutta psykiatriset sosiaalityöntekijät olivat hyvin kiinnostuneita hänen teorioistaan. Siksi hän kertoi toimineensa useiden vuosien ajan pikemminkin sosiaalityön kuin psykologian yhdistyksissä. (Rogers, 1961, 12.)

gersin esille nostamat "täsmällinen empatia", "ei-omistava lämpö" ja "aitous" nähtiin onnistuneelle auttamissuhteelle olennaisia tekijöitä (ks. Anderson, 1981, 72).

Edellä esitetyn jälkeen on hämmentävää todeta, että psykologisessa kirjallisuudessa empatian ja sympatian tunteet määritellään monin eri tavoin, myös päinvastoin kuin edellä esitettiin. Eisenberg ja Fabes määrittelevät empatian seuraavasti:

Definitions of empathy vary; we define it as an affective response that stems from the apprehension or comprehension of another's emotional state or condition, and that is identical or very similar to what the other person is feeling or would be expected to feel.

It is important to differentiate empathy from related vicarious emotional responses, particularly sympathy and personal distress. *Sympathy* is an affective response that frequently stems from empathy (but can derive directly from perspective taking or other cognitive processing), and consists of feelings of sorrow or concern for the distressed or needy other (rather than the same emotions as the other person). *Personal distress* also frequently stems from exposure to another's state or condition; however, it is a self-focused, aversive emotional reaction to the vicarious experiencing of another's emotions (e.g., discomfort, anxiety) (Eisenberg & Fabes, 1998, 702)

Lea Pulkkisen mukaan tunteiden hallinnan kannalta olennaista on prososiaalisuus, toisten ihmisten hyväksi tapahtuva sosiaalinen toiminta. Prososiaalisuudella tarkoitetaan kaikkea sellaista käyttäytymistä, jolla on myönteiset sosiaaliset seuraukset. (Pulkkinen, 2002, 85.) Prososiaalisuuden edellytyksenä on kyky sympatian tunteeseen. Empatia on tunnetila, joka johtuu toisen ihmisen tunnetilan käsittämisestä ja on sen kanssa samankaltainen: tunnen itseni surulliseksi ja olen itse surullinen. Sympatia puolestaan on joka johtuu toisen

ihmisen tunnetilasta, mutta ei ole sen kanssa samanlainen: tunnen sympatiaa, myötätuntoa, surevaa kohtaan, mutta en itse ole surullinen. (Pulkkinen, 2002, 87.)

Edellä viitattu Keith-Lucas kirjoittaa säälistä tuomitsevasti. Tuntuu siltä kuin säälin tunteet haluttaisiin karkottaa auttamistyön ulkopuoliseksi moraaliseksi kysymykseksi. Moralistinen paheksunta ja säälin tunteiden torjuminen sosiaalityön auttamissuhteen ulkopuolelle muistuttaa suhtautumista auttamiseen liittyvän pahan ongelmaan. Auttamisprosessissa ja myös auttajassa itsessään esiintyvä paha ovat pitkään olleet tarkoin torjuttuja puheenaiheita. Pahan teemaa on Suomessa käsitelty mainiossa artikkelikokoelmassa "Pahan kosketus", jossa joukko sosiaalityön tutkijoita tuoreella tavalla tarkastelevat pahan ongelmaa. (Hurtig & Laitinen, 2002, .) Sekä pahan että säälin tunteiden sulkeminen sosiaalityöstä käytävän keskustelun ulkopuolelle tavoittelevat samaa: sellaista ideaalista ja siististä sosiaalityötä, jota ei ehkä kuitenkaan ole tässä maailmassa olemassa.

On empiirisen tutkimuksen kysymys, onko säälistä ja sympatia-tunteista todellakin haittaa auttamisessa. Tässä tarkastelukulmana on kuitenkin hive-
nen yleisempi näkökulma auttamisessa esiintyviin tunteisiin ja niiden kontrolliin: Onko professionaalinen pyrkimys tunteiden rationalisointiin laisinkaan niin selvästi sosiaalityön yhteisesti hyväksytyihin tavoitteisiin kytkeytyvä viaton seikka kuin edellä esitetystä empatia-keskustelussa tunnutaan ajattelevan? Turvaako säälin torjuminen työntekijän välimatkaa asiakkaisiin ja hänen ongelmiinsa. Onko hyötyjä tällöin pikemminkin työntekijä kuin asiakas? Tällainenkin näkemys sosiaalityökirjallisuudessa esiintyy. Esimerkiksi ruotsalaiset Bernler ja Johnsson käsittelevät lyhyesti työntekijän omien tunteiden merkitystä auttamissuhteessa. Kirjoittajat tuovat esille liiallisen samaistumisen vaaran, mutta myös sen, että tiukalla rajaamisella ja alisamaistumisella itseään suojeleva työntekijä ei myöskään ole asiakkaalle avuksi. (Bernler & Johnsson, 1988, 204.) Sosiaalityön terapeuttiin kehitykseen yleensäkin kriittisesti suhtautunut Harry Specht ei myöskään tunnu uskovan empatiaan. (Specht, 1994).

Seuraavassa kuviossa olen koettanut tyypitellä myötätuntoa ilmaisevien tunteiden kontrollin ja voiman karkeasti nelikentäksi. Tässä koemielisessä tarkastelussa empatia eroaisi säälistä tunteiden kontrollin vahvuudessa.

		Tunteiden kontrolli	
		heikko	vahva
Tunteen voima	heikko	Välinpitämättömyys	Kiinnostus
	vahva	Sääli	Empatia

Kuva 1. Myötätuntoa ilmaisevien tunteiden kontrolli ja voima

Empatian, sympatian ja säälin keskinäisistä suhteista käyty keskustelu perustuu siis yksiselitteiseen näkemykseen, jonka mukaan ammatillinen kasvaminen merkitsee sitä, että auttamistyötä tekevä ihminen tukahduttaa itsestään säälin ja sympatian tunteet niin pitkälle kuin mahdollista ja auttamissuhteissaan pyrkii edistämään empaattisuuteen perustuvan kommunikation syntymistä. Sosiaalityö-keskusteluissa esitetty kategorisointi, jossa empaattinen myötäeläminen ja etäisyydensäilyttäminen on hyvää ja professionaalista käyttäytymistä, ja asiakkaan kohtalon aiheuttama sääli tunne, josta on syytä päästä eroon, näyttävät aika pulmallisilta yksinkertaistuksilta, jos kysymystä tarkastelee hivenenkin perusteellisemmin. Tunteiden hallinta ja ohjailu eivät nimittäin ole muusta yhteiskunnallisesta kehityksestä riippumattomia tekijöitä.

Tutkijoiden tunteet

Edellä on puhuttu lähinnä auttamistyön ammatilaisten torjuvasta suhtautumisesta sääliin. Toinen kiinnostava teema, jonka tässä vain sivuutan maininnalla, on alan tutkijoiden oma, henkilökohtainen tunne-elämä ja sen käsittely tieteelli-

sissä teksteissä. Vielä kun itse opiskelin Tampereen yliopistossa 1970-luvulla yhteiskuntatieteitä, pidettiin tieteellisen kirjoittamisen normina, ettei tekstissä tule esiintyä persoonapronominia "minä". Omista ratkaisuista puhumista pidettiin kuta kuinkin sopimattomana perusteena tieteellisessä kirjoittamisessa – saati sitten että olisi puhuttu tutkijan omista tunteista. Laadullisen tutkimuksen yleistymisen ja muuttumisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen valtavirraksi on tuonut minän subjektina esiin. Yhteiskuntatieteellisen kirjoittamisen normina on nykyään, että kirjoittava minä kaikkine ratkaisuihineen ja ongelmineen on tuotava reilusti tekstissä esiin. (ks. esim. Kinnunen & Löytty, 2002, .) Silti on kohtuullisen harvinaista, että tutkija avoimesti kertoo tutkimuksensa kohteiden herättävän hänessä sääliä.

Tästä yleisestä linjasta selvä poikkeus on Stakesin ylijohtajan, professori Matti Heikkilän tunnustus Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä:

Olen itse pian kaksikymmentä vuotta tutkinut tavalla tai toisella ymmärrettyä köyhyyttä, sosiaalista syrjäytymistä ja muuta huono-osaisuutta. Tämä teema on ollut ja yhä on myös intellektuaalisesti kiinnostava, mutta melkein koskaan (poikkeuksena ihmisten nälkä -tarinat) en ole suhtautunut huono-osaisuuteen affektiivisesti. En ole kokenut suurta sääliä tai osanottoa köyhiä ja kurjia kohtaan enempää kuin että olisin kokenut oikeutettua suuttumusta hyväosaisia tai vaikkapa aina kitsasta valtiovarainministeriötä kohtaan. (Heikkilä, 2002, 552.)

Heikkilä kertoo objektiivisuutta ja neutraalisuutta korostavan linjansa rakoilleen maassamuuttoa ja alueellista eriarvoisuutta koskevan tutkimuksen johdosta. Hänen mukaansa suomalainen yhteiskunta on valmis ottamaan keskusteltavaksi yleensä syrjäytymistä ja eriarvoisuutta koskevia tutkimustuloksia, mutta jostakin syystä hyvinvoinnissa ilmenevät suuret alueelliset erot ja hallitsemattoman muuttoliikkeen seurauksena autioituvat

maaseutu ei näytä synnyttävän myötätuntoa yleisessä julkisuudessa.

Sosiaalityön alueella omista henkilökohtaisista myötätunnon kokemuksistaan avoimesti kirjoittanut tutkija on Riitta Granfelt, joka väitöskirjassaan tutki asunnottomien naisten elämää. (Granfelt, 1998) Granfelt pohtii omaa suhdettaan kodittomien naisten kertomuksiin: naisten elämän ja kärsimysten tutkijassa herättämiä tunteita, joiden perustalta Granfelt kehitti empaattisen suhteen tutkimuksessaan mukana oleviin naisiin (Granfelt, 1998, 28-29). Itse luen Granfeltin kuvausta niin, että kodittomien naisten elämään tutustuminen sai hänessä aikaan järkytyksiä, jotka vain osittain ovat kuvattavissa ja jäsennettävissä "stereotyyppisellä" empatian kuvauksella. Tuska ja ahdistus eivät yksinkertaisesti ole selitettävissä ja rationaalisesti ymmärrettävissä.

Tunteiden hallinta sosiaalityössä

Missä määrin tunteiden hallinta mahdollista?

Sosiaalityön tekemisessä on keskeinen osa ammattitaitoa kyky tulkita sekä omia että asiakkaan tunteita ja viestiä myös asiakkaalle, että tämän tunne-tila on tullut ymmärrettäväksi. Usein sosiaalityötä pidetään tunnetyönä—työnä, jossa tunteiden hallinnalla ja työvälineenä käyttämisellä on keskeinen asema.

Tunnetyöstä ovat Suomessa kirjoittaneet mm. Ilmari Rostila (1990) ja Arja Tuomi (1992). Rostilan mukaan vakiintuneiden professionien edustajia voidaan pitää tunnejohtajina: tunnejohtajalle on tyypillistä kyky rajata ja ottaa käsitteeseen asiakassuhteessa syntyviä tunteita (Rostila, 1990, 259-260). Psykiatri ja psykologi ovat tyypillisiä tunnejohtaja-ammattajeja. Sosiaalityön erityiseksi ongelmaksi suhteessa lääkärin ja psykologin kaltaisiin vakiintuneempiin professionien edustajiin näyttää tulevan "tunnejohtajuuden" tai tunneammattillisuuden puute. Pitkään sosiaalityötä tehnyt Arja Tuomi (1992) pohjaa Rostilan kehittämään tunnetyötä koskevaan teoriaan tarkastellessaan sosiaalityöntekijän työtä tunnetyönä. Tuomen tutkimus perustuu hänen oman työkokemuksensa analyysiin. Tuomen mukaan tunnetyös-

sä on kysymys älyllisten ja tunteita koskevien elementtien sekoittumisesta toisiinsa. Itsekin olen kirjoittanut tunteiden, erityisesti häpeän merkityksestä sosiaalityössä (Mäntysaari, 1995) sekä tunteiden voimasta (Mäntysaari, 1998).

Rostilan ja Tuomen ohella tunteiden merkitystä sosiaalityössä ovat tarkastelleet ainakin Riitta Granfelt ja Tarja Heino. Granfelt tarkasteli tunteiden merkitystä psykososiaalisen työn terapeutisena elementtinä. (Granfelt, 1993). Tarja Heinon mukaan emootiot suuntaavat osaltaan sosiaalityöntekijän toimintaa ja ymmärrystä, ja auttavat siten kokonaisarvion tekemisessä asiakastilanteesta (Heino, 1997). Heino pohtii kiinnostavalla tavalla tunteiden merkitystä sosiaalityöntekijän tietoperustassa. Tunteet voivat olla sekä tiedonlähde että virhelähde. Tunteet ovat tärkeä tiedonlähde, koska tunteiden avulla voidaan saada tietoa omasta tilastamme (esimerkiksi olen nyt surullinen, olen iloinen). Tällaista tietoa on vaikea värentää, on esimerkiksi vaikea olla päättäväisesti iloinen, vaikka tätä usein yritetäänkin. Tunteiden ja ajattelun vuorovaikutus on kahdensuuntaista: ajattelutapojaan muuttamalla ihminen vaikuttaa samalla tunnetilaansa. (Heino, 1997, 50-52.)

Sääli on muiden tunteiden tavoin siis riippuvaisista kognitiivisista toiminnoista ja säälin kohdetta koskevista uskomuksista. Toisaalta emootioilla on myös yhteys ruumiillisuuteen. Emootioiden ja ruumiillisten tunteiden jyrkkä erottaminen toisistaan on ainakin evoluutiopsykologisesta näkökulmasta pulmallista. Heikki Sarmaja korostaa hauskassa esseessään kaikkien tunteiden biologista ja evolutionaarista perustaa. Itse asiassa poikalasten ja paviaaniurosten tunne-elämässä ei ole niinkään suuria eroja, tuntuu Sarmaja ajattelevan. (Sarmaja, 1996). Tätä ajatusta jatkamalla ovat siten säälin tunteetkin kehittyneet hitaasti osana ihmiseksi kasvamista.

Ajatus, jonka mukaan "tunnetyöläinen" valitsisi työkalun omaisesti erilaisia tunnetiloja kulloisenkin tarpeen mukaan käyttöönsä, ei vaikuta kovin uskottavalta. Toisaalta ei ole niinkään, että tieto ja tahto eivät vaikuttaisi tunteisiin mitenkään.

Jatkan säälin tarkastelua miettimällä, millainen ammatillisen sosiaalityön ihmiskäsitys oikein on.

Voi olla, että tämä tuntuu ikuisuuskysymykseltä, mutta on oikeastaan aika yllättävää, miten ohuesti ja abstraktisti sosiaalityötä koskevassa kirjoittelussa kosketellaan kysymystä hyvästä ihmisestä.

Hyvä ihminen sosiaalityössä

Jorma Sipilä erotti teoksessaan "Sosiaalityön jäljillä" (Sipilä, 1989, 179) kolme sosiaalityön keskeistä normia. Ensimmäinen näistä kuuluu "heikkoja tulee auttaa". Toisen mukaan "pahat teot tulee estää". Kolmannen mukaan "kaikkien työkykyisten on tehtävä työtä". Sipilä on myös miettinyt hyvän ihmisen probleemia sosiaalityön näkökulmasta. Millainen on ihminen, joka koettaa toteuttaa sosiaalityön normeja omassa elämässään? Miten hän eroaa muista hyveellisinä pidetyistä ihmisistä? Esseessään "Onko sosiaalityöntekijä 1800-luvun hyvä ihminen?" (1985) Sipilä kysyy, onko sosiaalityön eettinen perusta löydettävissä kristillisestä etiikasta.

Kristillisen etiikan suhde sääliin on mielenkiintoinen ja ainakin Raamatun valossa vähän ristiriitainenkin asia². "Rakasta lähimmäistä niinkuin itseäsi" ja vertaus laupiaasta samarialaisesta (Luuk 10:29-37) värittää kuvaa, joka kristillisessä kirkossa myötäelämisestä syntyy. (Eisenberg & Fabes, 1998, 703)

Sipilä rakentaa pohdintansa Dostojevskin (1997) *Karamazovin veljesten* nuorinta veljeä, Aljoshaa koskevalla tarkastelulle. Aljoshaa edustaa kristillisen lähimmäisenrakkauden ideaalityyppiä – vaikka ei Aljoshaa mitenkään yksiulotteinen ihminen ole – päinvastoin. Hän tuntee vihaa, on välillä kiivas, mutta lopulta kuitenkin lähimmäisiään säälivä hyvän ihmisen mallityyppi.

Dostojevskin hyvän ihmisen ideaalityypin taustalla yleensä ajatellaan olevan kristillisen ihmiskäsityksen. Myös sosiaalityön historiassa kristillisen etiikan siveellisyyskäsitteet ohjaa sosiaalityöstä kirjoitettavia enemmän kuin tulemme yleensä ajatteleeksi.

Onko Aljoshasta esikuvaksi nykyaikaiselle sosiaalityöntekijälle, kysyy Sipilä, ja vastaa, että vaikka hyvän ihmisen ideaalin mukaan toimiva Aljoshaa tietysti voi toimia yhtä hyvin sosiaalityöntekijöiden

kuin muidenkin ihmisten esikuvana, on sosiaalityöntekijä eri asemassa: toisin kuin Aljoshaa, hän toimii palkkatyösuhteessa organisaatiossa, hänen toimintansa perustat löytyvät tietees-tä. Toisaalta Aljoshan toiminnasta puuttuu yhteiskunnallinen solidaarisuus, eikä hänen humanistis-kristillinen maailmankatsomuksensa laajene yli terapeuttisen hyväntekeväisyyden. Sipilä päättää esseensä kantaan jonka mukaan Aljoshaa ei voi toimia palkkatyöläisen tai yrittäjän mallina.

Hän elää liian tosissaan. Siispä voimme sulkea tämän 1800-luvun hyvän ihmisen yksityisyyteemme ja käymme etsimään uutta, roolipelejä pelavaa organisaatioihmistä sosiaalityöntekijän malliksi. (Sipilä, 1985)

Ainakin itse luen tätä Sipilän esseetä kriittisenä kommenttina ammatillisesta sosiaalityöstä. Tämän esseeni kannalta kiinnostavaa on, että Sipilän mukaan Dostojevskin "hyvän ihmisen" toiminnasta puuttuu yhteiskunnallinen solidaarisuus, ja sen sijaan kyse on terapeuttisesta hyväntekeväisyydestä. "Karamazovin veljeksiä" voi toki lukea toisinkin – nimenomaan niin, että Aljoshan toiminta osoittaa mitä suuremmassa määrin solidaarisuutta, ja että kyse ei ole terapeuttisesta toiminnasta. 1800-luvun Venäjän auttamisen organisaatioiden ulkopuolinen toimija Aljoshaa ei toki ollut, vaan hän teki diakoniatyötä ja hänellä oli toimivat suhteet luostariin.

Buddhismi

Kristillisen etiikan "itsestäänselvyyden" länsimaisen sosiaalityön perustana huomaamme parhaiten jos koetamme katsoa, miten toisissa suurissa maailmanuskonnoissa sääliin suhtaudutaan.

Buddhalaisen sosiaalityön etiikan lähtökohtana on Buddhan opetus, jonka mukaan hyvään pyrkimiseen ohjaa neljä jaloa asennetta eli brahmanviranaa: armeliaisuus (metta) myötätunto (karuna), altruistinen ilo (mudita) and mielenrentey-

²Tekstihauulla vuoden 1992 raamatunsuomennoksesta löytyy 77 jaetta jossa esiintyy sana "sääli". Näistä 61 on Vanhassa testamentissa ja 16 Uudessa testamentissa. Uuden ja Vanhan testamentin tavassa puhua säälistä on selvä ero.

(upekkha) (Mahindarama, 2002; Eisenberg & Fabes, 1998). Näistä Karuna-asenne on teemamme kannalta kiinnostavin.

Karuna is the attitude conveyed by such terms as compassion, sympathy, pity, and mercy. Its basic characteristics is sympathy for all who suffer, and I arouses a desire to relieve or remove the pain and suffering of others. Karuna helps to eliminate callousness and indifference to others' woes. It is the direct antidote to cruelty, another vice common in the world today. It is compassion that prompts one to serve other selflessly, expecting nothing, not even gratitude, in return. (Mahindarama, 2002)

Sääliä voi lähestyä miettimällä sen vastakohtaa, joka ei suinkaan ole neutraali välinpitämättömyys vaan säälimättömyys tai julmuus. Buddhalaisen Karuna-asenne on siis keino vastustaa julmuutta ja välinpitämättömyyttä, joita buddhalaiset pitävät nyky maailman yleisenä paheena.

Buddhalainen epäitsekäs myötätunto ei Mahindaraman mukaan edellytä autettavalta mitään, ei edes kiitollisuutta. Se voi kuitenkin toimia organisoidunkin auttamisen lähtökohtana. Karuna on perusta esimerkiksi Intiassa toimivalle Karuna Foundationille, joka tuottaa sosiaalityön palveluita erityisesti kastittomille intialaisille, jotka edelleen helposti jäävät yleensäkin nuukkojen julkisten palvelujen ulkopuolelle.

Julmuus

1900-luvun historiaa vähänkin tunteva myöntää helposti buddhalaisen julmuuden yleisyyttä koskevan kannan pitävän paikkansa.

Tietenkään ei ole kysymys uudesta piirteestä ihmisen historian historiassa. Kiinnostavia pohdintoja julmuuden luonteesta löytyy vaikkapa Montaignelta, joka paheksuu aikansa raakuutta, ihmisten halua nauttia julmuudesta ja on sitä mieltä, että eläimiä kohtaan osoitettu julmuus tapaa seuraavaksi siirtyä ihmisiin kohdistuvaksi, kuten aikanaan

antiikin Roomassa. Kun ensin oli totuttu katsomaan eläinten kärsimyksiä, seuraavaksi jo haluttiin nähdä ihmisten, gladiaattorien kuolevan, ja vain tämän katselunautinnon vuoksi haluttiin surmata ihmisiä. Omasta suhtautumisestaan Montaigne kertoo myös, toivoen että häntä ei silti kovasti pilkattaisi: "Enkä siedä kuulla jäniksen parkuvan koirieni hampaissa, vaikka metsästys onkin ylenmäärin hauskaa..." Montaigne kertoo päästävänsä vangitseman eläimen vahingoittumattomana vapaaksi. Hänen mukaansa myös Pythagoras teki näin. (Montaigne, 1990, 153-156).

Hakematta tulee mieleen, että tämä taipumus hankkia nautintoa kärsimyksen katsomisesta ei ole kadonnut mihinkään, vaikka se on sivilisoitunut niin, että sitä voidaan uskottavasti simuloida elokuvissa ja tv:ssä. Tietokonepelit tarjoavat vielä parempaa: silpominen ja kiduttaminen voidaan tehdä aidon tuntuiseksi siististi, sotkematta paikkoja.

Samaan kohteeseen toiset suuntaavat julmuutta, toiset sääliä. Yksi alussa mainitsemistani sosiaalityön peruskurssilaisista muisti tunteneensa sääliä, kun oli metsässä kävellessään yhtäkkiä nähnyt polulla kilpikonnan, jonka jalat oli rautalangalla sidottu kilven sisään, jotta eläin ei päässyt kävelemään, ja sitten jätetty kuolemaan.

Mielestäni yksi onnistuneimmista kaunokirjallisuuden säälin kuvauksista löytyy Solženitsynin "Syöpäosastosta", jossa kirjailija kuvaa, miten teoksen omaelämäkerrallinen sankari pääsee parantuneena pois sairaalasta ja päättää ennen lähtöään karkoitukseudulle käydä eläintarhassa.

Apinahäkkien rivistä Kostoglotov ei uskonut löytävänsä mitään mielenkiintoista, hän käveli nopeasti ohi ja vilkaisu pikimmiltään vain – mutta silloin hän äkkiä näki etäällä häkin ristikkossa ilmoituksen jota muutamat ihmiset parhaillaan lukivat.

Hän käveli sinnepäin. Häkki oli tyhjä, tavanomaisessa nimikilvessä luki "Macaca Rhesus". Ja vanerilevyyn kiinnitetyssä hätäisesti raapustetussa kirjoituksessa sanottiin: "Tässä häkissä

asunut naarasapina menetti näkönsä jonkun eläintarhassa kävijän mielettömän julmuuden vuoksi. Tämä julmuri ripotteli tupakkaa apinan silmiin!”

Ja Oleg tunsu iskun räjähtävän! Tähän asti hän oli kuljeksanut kaiken tietävän alentuvan hymy huulillaan, nyt hän tunsu halua parkaista, huutaa yli koko eläintarhan – ikäänkuin *hänen* silmiinsä olisi ripoteltu tupakkaa!

Miksi?! ...*Noin vain* – miksi? ...*Mielettömyys!* – minkä vuoksi? (Solženitsyn, 1984, 557-558)

Kirjan sankari siis sääli eläintä – entä sitten? Suhautuminen luontokappaleiden kärsimykseen voi ilmentää sitä, miten sijoitumme säälin ja julmuuden välisellä ulottuvuudella.

Eläimiin kohdistuvasta julmuudesta on vain askel ihmisiin, vaikkapa lapsiin kohdistuvaan julmuuteen. Voisi ajatella, että eläinten vapauttamisen nimissä minkkihäkkejä avaavat nuoret olisivat erityisen herkkiä eläimiin kohdistuvalle julmuudelle, mutta minusta näyttää pikemminkin siltä, että he eivät sääli sen paremmin häkkinsä ulkopuolella kitumaan joutuvia eläimiä kuin erittäin vaikeassa tilantessa olevan suomalaisen maaseudun ihmisiäkään. Leniniläisellä päättäväisyydellä häkkeitä aukovat taistelijat katsovat voivansa käyttää välineenään minkkejä ja kettuja niiden kärsimyksistä välittämättä omien poliittisten tavoitteidensa ajamiseksi.

Onko sääli sitten osoitus ylemmyydestä, kuten sosiaalityö-kirjoittelussa on tavattu todeta? Voi tietysti ajatella, että sekä Montaigne että Solženitsyn säälivät eläimiä, koska he pitivät itseään jäniksiä ja apinoita ylempinä olentoina. Tällainen tulkinta tuntuu kuitenkin väärältä.

Paremminkin perusteltua olisi väittää, että eläinten, lasten, naisten ja miksei miestenkin rääkkäämistä tulee välttää, koska se on väärin, ja oikeamielinen ihminen tuntee sääliä vääryyttä kärsinyttä kohtaan. Säälimätön asenne, kutsutaanpa sitä empatiaksi tai ei, tulee lähelle julmuutta.

Sääli solidaarisuuden perustana

Olli-Pekka Moisio on tehnyt kiinnostavan analyysin kriittisen teorian keskeisen teoreetikon, Max Horkheimerin ajattelusta. Moisioon mukaan Horkheimer arvosti Schopenhaueria ensimmäisenä filosofina joka otti vakavasti maailmassa vallitsevan hädän ja kurjuuden. Sääli oli keskeisellä sijalla Schopenhauerin ajattelussa. Schopenhauerin perimmäinen perustelu säälille oli oletus kaiken elämän identiteettisyydestä. Kaikki yksilöiden väliset ajalliset erot ovat lopulta ilmiömaailman osia ja siten katoavaisia. Hyve seuraa automaattisesti kun ihminen huomaa kaikissa oloissa oman todellisen ja sisimmän itsensä. Hänen täytyy myös pitää kaiken elollisen päättämättömänä kärsimystä omanaan ja siksi ottaa kannettavakseen koko maailman kärsimys. Schopenhauer jatkoi tästä vieläkin pitemmälle ja katsoi, että toisille aiheutettu kärsimys johtaa uuteen inkarnaatioon. (Moisio, 2001, 29.)

Horkheimer ei voinut hyväksyä Schopenhauerin metafysisistä perustelua säälille, jonka mukaan hyveellisuuden perustana on näkemys kaiken elollisen identiteettisyydestä. Inkarnaatio-oppi ei ole aidosti moraalinen, koska sen voi olettaa johtavan laskelmointiin: toisten kärsimystä pyritään vähentämään, koska pelätään että yksilö joutuisi mahdollisesti kärsimään samalla tavalla toisessa elämässään. Schopenhauer oli itse asiassa kieltänyt elementin, joka oli kaiken hyvän perusta, nimittäin säälin. Sääli oli kykyä rakastaa onnellisuutta, eli löytää oma onnellisuus siitä, että liittyy yhteen toisten onnellisuuden kanssa. (Moisio, 2001, 30)

Horkheimer pyrki löytämään säälille materialistisen perustelun esittämällä uutta solidaarisuuden käsitettä. Kun Horkheimer oli aikaisemmin uskonut työläisten tietoisuuden kohoamiseen perustuvaan solidaarisuuteen, menetti hän luottamuksensa tällaiseen mahdollisuuteen 1930-luvun kuluessa. Instrumentalisoitunut järki ei pidä sisällään solidaarisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevia muotoja. Instrumentalisoituva järki johtaa säälin merkityksen kasvuun, koska jopa täysin hallinnoidussa yhteiskunnassa kuolema on edelleen jokaiselle ihmiselle väistämätön tosiasia. Siksi sääli on tärkeä vastavoima instrumentaalisen järjen etenemiselle,

ja tavallaan ainoa perusta, jolle solidaarisuus voi rakentua.

Horkheimerin mukaan solidaarisuus, sääli ja oikeudenmukaisuus liittyvät yhteen. Teologia on manifestaatio ihmisten kokemasta täydellisen oikeudenmukaisuuden kaipuusta. Oikeudenmukaisuuden kaipuu taas perustuu ihmisten kykyyn tuntea sääliä ja siihen liittyvästä solidaarisuuden tunteesta. (Moisio, 2001, 139) Kaipuu tai luottamus "täydellisestä tuomioistuimesta" sitoi ihmiset yhteen, samoin ihmisten tietoisuus omasta rajallisuudestaan. Vaikka Horkheimer ei ollut varma oikeudenmukaisuutta jakavan jumalan olemassaolosta, ihmiset voivat olla varmoja omasta kärsimyksistään ja kuolemastaan. Horkheimerin mukaan kärsimys aiheuttaa sääliä ja oikeudenmukaisuuden kaipua, ja sääli solidaarisuutta. Sääli on solidaarisuuden ydin ja seurausta oikeudenmukaisuuden kaipuusta. Sääli ei kuitenkaan takaa sitä että oikeudenmukaisuus tapahtuu.

Sosiaalityön tehtävästä

Takaisin sosiaalityöhön ja kertauksen vuoksi: olisi varmasti sittenkin tarpeen miettiä, mikä merkitys on säällillä auttamisammateissa. Jos säällillä on solidaarisuuden tunteen kanssa niin vahva yhteys kuin kriittisen teorian (tai Horkheimerin) perustalta voisi otaksua, on modernin sosiaalityönäkemyksen tyly suhtautuminen sääliin tulkittavissa johtuvaksi ohuesta siteestä solidaarisuuteen.

Raul Hilberg, jota on kutsuttu merkittävimmäksi Holocaust-tutkijaksi katsoo, että juutalaisten systemaattinen tuhoaminen oli mahdollista vain päämäärärationaalisella hallintotyöllä. Kaasukammioiden ja polttouunien lisäksi tuhoamisessa tarvittiin juna-aikatauluja, lakeja ja asetuksia, hallinnollisia ohjeita, tilauksia rakennusyrityksille ja puutarhureille, jotka istuttivat puita ja pensaita keskitysleirien peittämiseksi.

Die besondere Merkmale einer Bürokratie sind Zweckrationalität und Routine; ihre typische Haltung ist Leidenschaftlosigkeit. (Osang, 2002, 191)

Kun sosiaalityötä tehdään lähes aina organisaatioissa, on syytä ottaa vakavasti se, että organisaatio voi toimia myös näin: sillä voidaan Hilbergin mukaan tunteettomasti tuhota kansoja.

Amerikkalainen sosiaalityön professori Harry Specht, jonka viimeiseksi teokseksi jäi yhdessä Mark Courtneyn kanssa julkaistu *Unfaithfull Angels* (1995) arvosteli sekä tässä kirjassaan että muissa puheenvuoroissaan sosiaalityön terapiapyrkimyksiä. Spechtin mukaan kyse oli siitä, että sosiaalityö oli unohtanut "missionsa", köyhien ihmisten puolesta toimimisen ja auttamisen. Hän ei voinut hyväksyä sosiaalityön ammattikunnan harhautumista psykiatrian kumppaniksi. Spechtin mukaan sosiaalityön keskeinen yhteiskunnallinen tehtävä on "developmental socialization", käsite jonka voisi kääntää vaikkapa kehityssosiaalisuudeksi. Psykoterapia eri suuntineen taas tavoittelee resosialisaatiota. Spechtin mukaan näiden välillä on erittäin suuri ero. Sosiaalityön tehtävänä on auttaa ihmisiä suoriutumaan heille määrättyissä sosiaalisissa rooleissa. Auttaminen tapahtuu jakamalla tietoa, tarjoamalla sosiaalista tukea ja ohjausta sosiaalisissa taidoissa ja avaamalla yhteiskunnallisia mahdollisuuksia. Kyse on myös ihmisten auttamisesta sellaisissa vaikeissa elämäntilanteissa, joita syntyy toisten ihmisten ja ryhmien vääristä valinnoista – esimerkiksi poliittisesta, rodullisesta tai taloudellisesta sorrosta.

Psykoterapian tavoittelema resosialisaatio taas käsittelee tunteita: resosialisaation pyrkimyksenä on auttaa ihmisiä käsittelemään tunteitaan, havaintojaan ja emootioitaan niin, että sosiaalisissa rooleissa selviytyminen tulee mahdolliseksi:

the concern of resocialization is with helping people deal with feelings, perceptions and emotions that prevent them from performing their social roles adequately because of impairment or insufficient development of emotional and cognitive functions intimately related to self. (Specht, 1994, 151)

Psykoanalyttinen traditio eri variantteineen, egopsykologia ja rogerslainen humanistinen psykologia ovat kaikki lopulta sosiaalityön kannalta

yhtä arvokkaita, sillä psykoterapiasta ei ole suurta apua sosiaalisten ongelmien lievittämisessä. Sosiaaliin ongelmiin voidaan vastata vain yhteisöllisin keinoin. Specht on tiukkana: sosiaalityön ei tule kysyä, "miltä sinusta nyt tuntuu", vaan auttaa yhteisöjä luomaan hyvää. Spechtin suositus sosiaalityölle kuuluu, että sosiaalityön "on rakennettava yhteisö", terapeuttisen toiminnan sijasta. Esimerkkejä löytyy AA-liikkeestä, USA:n demokraattisen hallinnon 1960-luvulla käynnistämästä "War on Poverty" ohjelmasta sekä kansalaisoikeusliikkeistä.

En usko, että empatian ja säälin välillä on niin suuri ero kuin sosiaalityön amerikkalaisessa metodikirjallisuudessa usein esitetään. Mikäli Specht on oikeassa, on sosiaalityön tehtävä yhteisöllisen solidaarisuuden edistämisestä. Mikäli Horkheimer on oikeassa, voi sääli toimia solidaarisuuden perustana.

Viitteet

- Anderson, Joseph (1981) *Social work methods and processes*. Belmont California: Wadsworth Publishing Company.
- Bernler, Gunnar, Johnsson, Lisbeth (1988) *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och kultur.
- Carkhuff, Robert R (1969) *Helping and Human Relations. A primer for Lay and Professional Helpers. Volume I: Selection and Training*. New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Dostojevski, Fjodor (1997) *Karamazovin veljekset*. Hämeenlinna: Karisto, 6. painos.
- Eisenberg, Nancy, Fabes, Richard A. (1998) *Prosocial development*. Teoksessa *Prosocial Behaviour*, toimittajat W. Damon, N. Eisenberg, osa 3, luku *Social, emotional and personal development*. Wiley, viides painos, sivut 701–778.
- Granfelt, Riitta (1993) *Psykososiaalinen orientatio sosiaalityössä. Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, sivut 177–227.
- (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: SKS.
- Heikkilä, Matti (2002) *Tutkimus aluepolitiikan haastajana*. *Yhteiskuntapolitiikka* 67 (6), 552–557.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrätyt lastensuojelun asiakkaaksi*.
- Hepworth, Dean H., Larsen, Jo Ann (1990) *Direct Social Work Practice*. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Hurtig, Johanna, Laitinen, Merja (2002) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Keith-Lucas, Alan (1985) *the Helping Art of Social Work*. Teoksessa *The Field of Social Work*, toimittajat Arthur E. Fink, Jane H. Pfouts, Andrew W. Dobelstein. Sage, 8. painos, sivut 19–49.
- Kinnunen, Merja, Löytty, Olli (2002) *Tieteellinen kirjoittaminen*. Tampere: Vastapaino.
- Mahindarama (2002) *The Practice of Benevolence*. [href="SimpleGuideC11.html"](SimpleGuideC11.html).
- Mäntysaari, Mikko (1995) *Häpeän tunteita. Utelias järki ja sosiaalipolitiikka*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, sivut 37–49.
- (1998) *Tunteiden voimasta*. Teoksessa *Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla*. Raportteja no 221. Helsinki: Stakes, sivut 21–38.
- Moisio, Olli-Pekka (2001) *Toivon kritiikki*. Max Horkheimerin täysin toisen kaipuu kriittisen teorian motivoivana elementtinä. Note: Filosofian lisensiaatin tutkimus. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Montaigne, Michel de (1990) *Tutkielmia*. Valikoima. Karisto.
- Osang, Alexander (2002) "Hitler war doch nicht dumm". *Der Spiegel* (49), 191–194.

- Psychosocialnetwork.org (2002) FAQ Helping Children. Tulostettu 31.12.2002.
- Pulkkinen, Lea (2002) Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Richmond, Mary E. (1939) What is social case work? An introductory description. New York: Russell Sage Foundation, repr. original edition 1922 painos.
- Rogers, Carl (1961) On Becoming a Person. A therapist's view of Psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin company.
- Rostila, Ilmari (1990) Tunnettyöstä sosiaalitoimistoissa. Sosiologia 27 (4), 257–266.
- Sarmaja, Heikki (1996) Ymmärrän kyllä, mutta mitä järkeä tässä on. I osa. Alkoholipolitiikka 61 (5), 360–380.
- Sipilä, Jorma (1985) Onko sosiaalityöntekijä 1800-luvun hyvä ihminen? Sosiaalityön vuosikirja 85. Helsinki: Sosiaalityöntekijöiden liitto, sivut 8–13.
- (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Solženitsyn, Aleksander (1984) Syöpäosasto. Helsinki: Tammi.
- Specht, Harry (1994) Social Work and the popular psychotherapies. Teoksessa Social Work Processes, toimittajat Beulah Roberts Compton, Burt Galaway. Brooks: Cole Publishing Company, sivut 145–153.
- Specht, Harry, Courtney, Mark E. (1995) Unfaithful Angels: How social work has abandoned its mission. New York: Free Press.
- Tuomi, Arja (1992) Sosiaalityöntekijä - tunnettyöntekijä. Ajatuksia sosiaalityöstä tunnettyönä. Numero 13. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos.